

Jačanje kapaciteta poljoprivrednih savetodavnih
i stručnih službi za rodno odgovorno pružanje
usluga uključujući i obuke o efikasnim
tehnologijama navodnjavanja

**Izveštaj o proceni potreba pružaoca usluga
savetodavne službe**

SeConS
grupa za
razvojnu
inicijativu
development
initiative
group

SeConS Ekspertski tim

Dr Natalija Bogdanov
Dr Marija Babović
MA Olivera Vuković
Tijana Veljković
Milica Stević

Ova publikacija je urađena uz podršku Evropske banke za obnovu i razvoj i Japana. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost autora i ne predstavlja nužno stanovišta Evropske banke za obnovu i razvoj

SADRŽAJ

1. Uvod.....	4
1.1 Projektna pozadina.....	4
1.2 Ciljevi izveštaja o proceni potreba.....	5
1.3 Metodologija i ograničenja.....	6
2. Opis usluga savetodavne službe.....	7
3. Institucionalni okvir.....	10
4. Stavovi o rodnoj ravnopravnosti savetodavaca.....	11
5. Rodna perspektiva u pružanju usluga PSSS.....	16
6. Povećanje kapaciteta za pružanje rodno senzitivnih savetodavnih usluga.....	18
7. Zaključci i preporuke.....	21
8. Literatura.....	24

LISTA AKRONIMA

AP	Autonomna pokrajina
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj (European Bank for Reconstruction and Development)
FAO	Organizacije za hranu i poljoprivredu (Food and Agriculture Organization)
FGD	Fokus grupna diskusija
IKT	Informacione i komunikacione tehnologije
IPARD	Instrument pretpristupne pomoći za ruralni razvoj (Instrument for Pre-Accession in Rural Development)
IPN	Institut za primenu nauke u poljoprivredi
LAG	Lokalne akcione grupe
LSRR	Lokalna strategija ruralnog razvoja
MOR	Memorandum o razumevanju
MPŠV	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
NAP	Nacionalni akcioni plan
PSSS	Poljoprivredna savetodavna i stručna služba Srbije
RS	Republika Srbija
RZS	Republički zavod za statistiku

1. UVOD

1.1 Projektna pozadina

U okviru saradnje Evropske banke za obnovu i razvoj (European Bank for Reconstruction and Development - EBRD) i Svetske organizacije za hranu i poljoprivredu (Food and Agriculture Organization – FAO), u februaru 2018. godine, obe strane su potpisale Memorandum o razumevanju (MOR) sa Republikom Srbijom u cilju sprovođenja zajedničkih aktivnosti usmerenih na jačanje poljoprivredno-prehrambenog sektora Srbije. Ključna oblast saradnje utvrđena ovim MOR je ulaganje u navodnjavanje i upravljanje vodama, uključujući razvoj zajedničkog investicionog programa u sektoru poljoprivrede i vodosnabdevanja.

Kao prvi korak u implementaciji Memoranduma o razumevanju, FAO je identifikovao niz projekata za rehabilitaciju i izgradnju kritične infrastrukture za navodnjavanje. EBRD je 2019. godine potpisala investiciju za finansiranje dela ovih projekata u tri regiona Srbije: Negotinu (Istočna Srbija), Svilajncu (Centralna Srbija) i Vojvodini (Severna Srbija). Investicija se sastoji od dva uzastopna kredita u iznosu do 15 miliona evra svaki: Kredit I (za investicije u Negotinu i Svilajncu) i Kredit II (za investicije u Vojvodini).

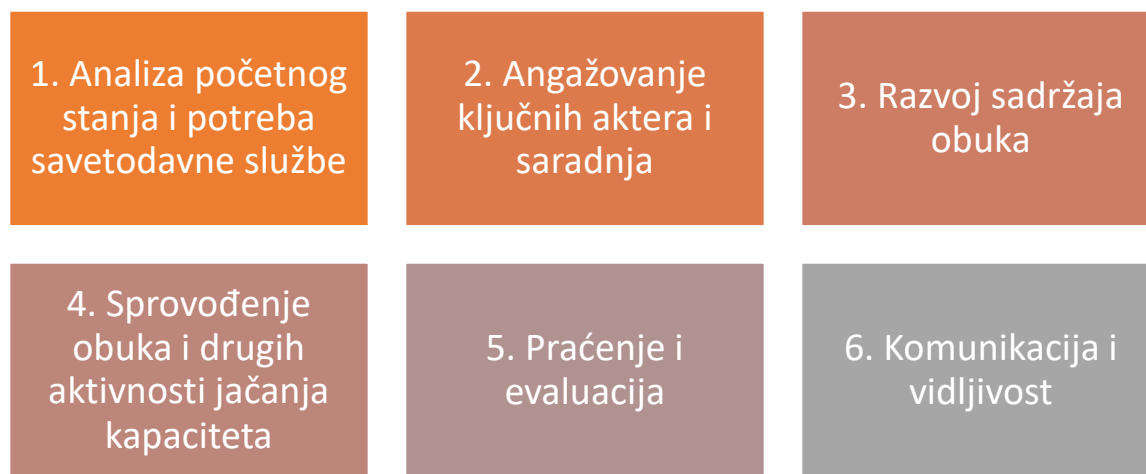
Cilj ove investicije je poboljšanje pristupa uslugama navodnjavanja i povećanje ekonomskih mogućnosti za stanovništvo u manje razvijenim regionima zemlje, od čega direktne koristi ima oko 165 gazdinstava u Negotinu i Svilajncu. Očekuje se da će još 900 domaćinstava imati indirektno koristi od ove investicije. Od novog i obnovljenog sistema navodnjavanja, očekuje se da će se prinosi useva povećati u proseku za 67 odsto. U Svilajncu se dalje očekuje da će 20 odsto navodnjavanog zemljišta proizvesti drugi „privremeni usev“. U kombinaciji sa prelaskom na useve veće vrednosti, očekuje se da će ovo dovesti do povećanja prosečnog prihoda domaćinstava za gazdinstva koja imaju pristup navodnjavanju od 5.000 evra (Negotin) do 12.000 evra (Svilajnac) godišnje.

Pored toga, kroz ovu razvojnu podršku biće identifikovane prioritetne investicije u navodnjavanje za period 2020-2030, kao i uzete u obzir preporuke stručnjaka kako bi se obezbedilo rodno odgovorno pružanje usluga. Ovaj zadatak će sprovesti FAO.

Projekat je razvijen u skladu sa tada aktuelnom Strategijom ekonomskog uključivanja EBRD-a (BDS17-067(F)) promovisanjem usluga koje povećavaju ekonomske mogućnosti za ljude u manje razvijenim regionima, i Strategijom Banke za unapređenje rodne ravnopravnosti (BDS/ 15-264(F)) povećanjem pristupa veštinama za žene na selu, kao i novousvojenu Strategiju jednakosti mogućnosti (BDS21-134(F)) i Strategiju za unapređenje rodne ravnopravnosti 2021 (BDS21-133(F)).

Kroz projekat podrške unapređivanju kapaciteta savetodavnih stručnih poljoprivrednih službi, organizacija odabrana za ovaj zadatak – SeConS, pružiće podršku Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) da sistematski integriše rodnu perspektivu u rad poljoprivrednih savetodavnih službi. Projekat podrške obuhvata nekoliko komponenti, prikazanih u narednom grafikonu.

Grafikon 1: Projektne komponente

Projekat se sprovodi u potpunom obuhvatu, odnosno pokriva čitavu mrežu Savetodavnih poljoprivrednih službi u Republici Srbiji.

1.2 Ciljevi izveštaja o proceni potreba

Izveštaj o proceni potreba savetodavaca zaposlenih u Poljoprivrednoj savetodavnoj i stručnoj službi Srbije (PSSS) usmeren je na procenu sadašnjih kapaciteta zaposlenih u PSSS da svoje usluge pružaju na rodno osetljiv i rodno odgovoran način.

Izveštaj je sačinjen na osnovu:

- **desk analize** relevantnog normativnog, institucionalnog okvira i politika koji određuju način rada savetodavnih službi,
- **analize administrativne baze** Instituta za primenu nauke u poljoprivredi,
- **analize primarnih podataka** koji su prikupljeni kvantitativnim istraživanjem sa zaposlenima u PSSS, kao i korisnicima usluga i podataka dobijenih fokus grupnim diskusijama sa ženama i muškarcima korisnicima usluga PSSS kao i intervjuima sa ženama i muškarcima angažovanim u poljoprivredi koji nisu korisnici usluga PSSS.

Izveštaj se sastoji iz nekoliko celina. U prva dva poglavlja se detaljno opisuju usluge koje pružaju zaposleni u PSSS kao i pregled zakonodavnog okvira kojim se određuju nadležnosti PSSS. U narednim poglavljima se kroz prizmu rodne perspektive analiziraju, stavovi o rodnoj ravnopravnosti savetodavaca, njihova procena o stanju rodne ravnopravnosti u radu sa korisnicima, kao i percepcija o jačanju sopstvenih kapaciteta u pogledu novih znanja o rodnoj ravnopravnosti. Na kraju su izložene i preporuke za unapređenje usluga PSSS na osnovu procene o trenutnom stanju.

1.3 Metodologija i ograničenja

Podaci za neophodni za procenu potreba pružaoca usluga savetodavne službe prikupljeni su na osnovu dva izvora. Prvi izvor podataka je administrativna baza Instituta za primenu nauke u poljoprivredi (IPN) u kojoj su beleženi podaci o održanim obukama, savetodavcima i polaznicima/cama obuka na teritoriji centralne Srbije za period koji obuhvata 2021. i 2022. godinu. Drugi izvor je primarno istraživanje sa korisnicima/korisnicima usluga podrške kao i zaposlenima u PSSS koji su prikupljeni kroz:

- 1) anketno istraživanje standardizovanim upitnikom na uzorku od 96 žena i muškaraca koji su zaposleni u nekoj od savetodavnih službi na teritoriji Srbije;
- 2) anketno istraživanje standardizovanim upitnikom sa na uzorku od 103 žena i muškaraca koji su zaposleni u nekoj od savetodavnih službi na teritoriji Srbije koji su pohađali obuku na temu rodne ravnopravnosti u septembru 2022. godine;
- 3) anketno istraživanje standardizovanim upitnikom na uzorku od 319 žena i muškaraca aktivnih u poljoprivredi koji su korisnici/korisnice usluga podrške PSSS;
- 4) kvalitativno istraživanje koje je sprovedeno kroz:
 - a. četiri fokus grupne diskusije (po dve u Vojvodini i dve u Centralnoj Srbiji) sa ženama i muškarcima koji su imali prilike da koriste usluge PSSS, kao i
 - b. tri individualna intervjua sa dve žene i jednim muškarcem (iz Vojvodine i Centralne Srbije) koji se aktivno bave poljoprivredom ali nisu koristili usluge PSSS.

Učešće u istraživanju je bilo zasnovano na dobrovoljnoj osnovi. Pored toga, anonimnost ispitanika je sačuvana tako što su podaci predstavljani u agregatom obliku, bez navođenja imena, prezimena ili drugih ličnih podataka ispitanika. Takođe, prilikom predstavljanja podataka iz baze IPN-a u potpunosti je sačuvana anonimnost svih polaznika/ca obuka PSSS i savetodavaca.

Metodološka ograničenja

Glavni izazov u prikupljanju podataka neophodnih za analizu je predstavljala raspodela nadležnosti za PSSS na teritoriji Srbije. Za upravljanje poslovima savetodavne službe u regionu Centralne Srbije zadužen je Sektor za ruralni razvoj Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Konkretno, Sektor je zadužen za programiranje aktivnosti, koordinaciju i monitoring savetodavnih aktivnosti, evaluaciju savetodavnog rada, ugovaranje poslova, i finansiranje rada PSSS na teritoriji Centralne Srbije, dok edukaciju savetodavaca sprovodi Institut za primenu nauke u poljoprivredi (IPN), kao ovlašćena organizacija od strane ministra. Na teritoriji AP Vojvodine, aktivnosti savetodavnih službi su u nadležnosti Pokrajinskog sekretarijata za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo.

U skladu sa dogovorom sa nadležnim institucijama i već uspostavljenim mehanizmima komunikacije, SeConS tim je za potrebe prikupljanja podataka koristio različite metode. Na teritoriji Centralne Srbije podaci su prikupljeni distribucijom online upitnika, dok su je za teritoriju Vojvodine korišćena metoda „licem u lice“. Samim tim, dizajn uzorka je prvenstveno zavisio od spremnosti različitih regionalnih kancelarija PSSS da se uključe u proces prikupljanja podataka. Ovo je rezultovalo izrazito visokim učešćem ispitanika i ispitanica iz Vojvodine, ali i znatno većim učešćem žena od njihove zastupljenosti u bazi korisnika PSSS.

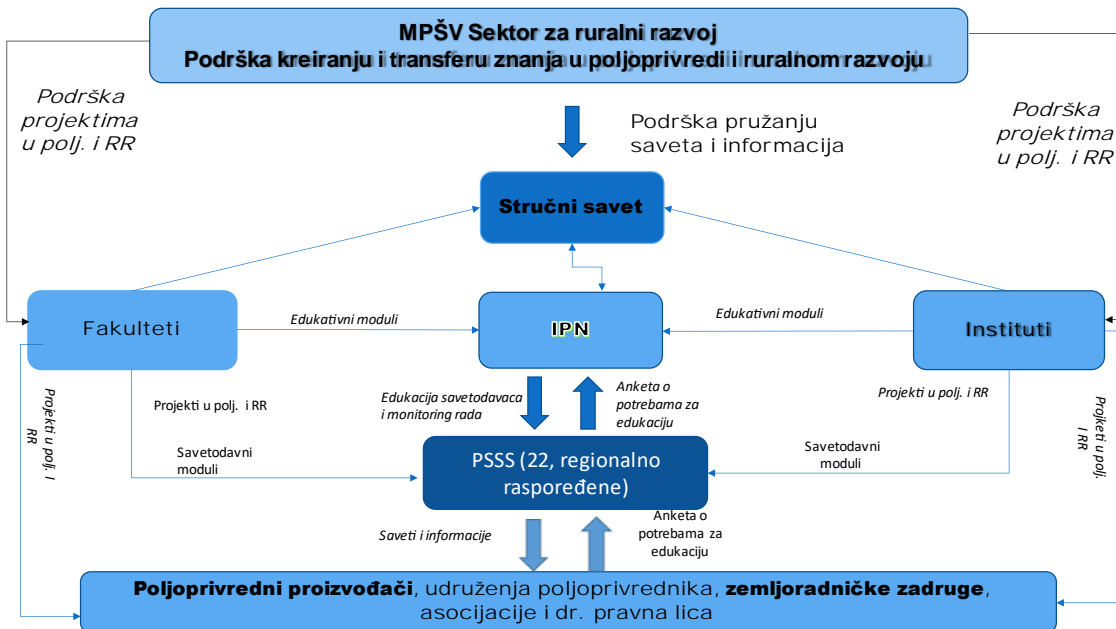
U analizi podatka najveće ograničenje je predstavljala analiza interne baze podataka IPN-a. Imajući u vidu da je baza organizovana tako da prati ispunjenost normi rada savetodavca, te nije organizovana tako da pruži detaljne informacije o temama i obukama koje su pohađali određeni profili učesnika (posmatrano po polu učesnika, starosti), kao ni tipu i veličinu gazdinstva sa kojih učesnici dolaze, nije bilo moguće izvući jasnije zaključke.

2. OPIS USLUGA SAVETODAVNE SLUŽBE

Republika Srbija ima relativno dugu istoriju poljoprivrednog savetodavstva koja datira od sredine XIX veka. Zakonom o poljoprivrednim oglednim kontrolnim stanicama¹ osnovane su poljoprivredne stanice, čiji je zadatak bio da doprinesu širenju novih praksi poljoprivredne proizvodnje i njenoj modernizaciji. Ova mreža stanica i njihovih usluga je proširena tokom 1950-ih formiranjem reonskih stanica za zaštitu bilja, a zatim i sreskih poljoprivrednih stanica koje su kasnije integrisane u poljoprivredne kombinatne.

Sektor za ruralni razvoj Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije (MPŠV) nadležan je za transfer znanja na teritoriji Centralne Srbije, a Pokrajinski sekretarijat za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo za savetodavni sektor na teritoriji AP Vojvodine. Sistem transfera znanja organizovan je asimetrično na teritoriji ove dve teritorijalne celine, i to tako što se na teritoriji Centralne Srbije u ulozi koordinatora rada regionalnih poljoprivrednih savetodavnih i stručnih službi pojavljuje Institut za primenu nauke u poljoprivredi (IPN), dok ove poslove na teritoriji APV obavlja sam Sekretarijat. Integralni deo ovog sistema su i institucije koje kreiraju znanje (fakulteti i instituti), koji se pojavljuju u različitim ulogama: učešćem u odlučivanju, upravljanju i planiranju (kroz članstvo u Stručnom savetu; učešćem u edukativnim modulima i savetodavnim aktivnostima, saradnjom na zajedničkim projektima i/ili kroz direktnu interakciju sa korisnicima usluga.

Grafikon 1: Organizaciono-upravljačka struktura javnog sistema transfera znanja na teritoriji Centralne Srbije

Izvor: Interni dokument sektora za ruralni razvoj - odeljenje za savetodavstvo, MPŠV.

Postojeći sistem poljoprivrednog savetodavstva kreiran je 1991. donošenjem Zakona o poljoprivrednim službama kojim je uspostavljena republička poljoprivredna služba i područne

¹ Glasnik Ministarstva poljoprivrede i voda 1 (1) (1923), 78-84

poljoprivredne službe, koje se zavisno od vrste, obima i značaja poslova koje obavljaju, organizuju u vidu poljoprivrednih stanica, zavoda, centara i instituta. Sistem je organizovan u vidu regionalne mreže koju danas čine 34 poljoprivredne savetodavne i stručne službe Srbije (PSSS), od kojih su 22 na teritoriji Centralne Srbije (od čega su tri u privatnom vlasništvu) i 12 na teritoriji AP Vojvodine. Njihovim radom koordiniraju na teritoriji Centralne Srbije Institut za primenu nauke u poljoprivredi, a na teritoriji AP Vojvodine Pokrajinski sekretarijat za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu. Prema podacima iz 2021. godine, ukupan broj savetodavaca u PSSS na teritoriji Srbije je bio 316², a broj i obrazovni profil savetodavaca u pojedinim PSSS zavisi od preovlađujućih tipova gazdinstava u datom području, pa samim tim i potreba proizvođača.

Zakonom o obavljanju savetodavnih i stručnih poslova u oblasti poljoprivrede³ predviđeno je da pored PSSS, savetodavne poslove u poljoprivredi mogu da obavljaju i privredna društva i druga pravna lica i preduzetnici čiji je osnivač Republika Srbija, koja su registrovana u Registru privrednih subjekata za obavljanje ostalih usluga u poljoprivredi, tehnička ispitivanja i analize ili konsalting i menadžment poslove, a koja imaju zaposlenog poljoprivrednog savetodavca.

Navedeni Zakon definisao je savetodavne poslove u poljoprivredi kao poslove “kojima se poljoprivrednim proizvođačima pružaju saveti i informacije od značaja za život i rad na selu, a koje vrše poljoprivredni savetodavci”, dok su stručni poslovi oni koji se odnose usluge izveštajno-prognoze objave, utvrđivanje kvaliteta zemljišta i analizu plodnosti zemljišta, stručne preglede u proizvodnji semena i sadnog materijala, laboratorijske analize i testiranje bilja, biljnih proizvoda i propisanih objekata radi utvrđivanja prisustva štetnih organizama, mere selekcije u stočarstvu i druge poslove iz svih oblasti poljoprivrede.

Da bi poljoprivredni savetodavac mogao da vrši savetodavne poslove u poljoprivredi potrebno je da ima licencu, da je upisan u Registar poljoprivrednih savetodavaca i zaposlen u privrednom društvu odnosno pravnom licu ili kod preduzetnika ovlašćenih za ove poslove. Uslovi za dobijanje licence predviđaju završene studijama drugog stepena (diplomske akademske studije – master, specijalističke akademske studije, specijalističke strukovne studije), odn. osnovne studije u trajanju od najmanje četiri godine; radno iskustvo od najmanje jedne godine staža na poslovima iz oblasti poljoprivrede, i posedovanje sertifikata o završenoj edukaciji/treningu iz oblasti savetodavnih poslova u poljoprivredi.

Pravilnikom o načinu obavljanja savetodavnih poslova u poljoprivredi⁴ predviđeno je da se savetodavni poslovi obavljaju: pružanjem stručnih saveta, preporuka i savetodavne pomoći primenom individualnih metoda rada (rad sa odabranim i drugim poljoprivrednim gazdinstvima i pružanje pomoći pri popunjavanju formulara, aplikacionih obrazaca i izradi drugih dokumenata), grupnih metoda rada (sa zemljoradničkim zadrugama, sa udruženjima i/ili asocijacijama i grupama poljoprivrednih proizvođača, predavanja, tribine, radionice, zimske škole, ogledna gazdinstva, demonstracioni ogledi), pružanjem saveta putem medija, kroz praćenje, prikupljanje i diseminaciju podataka i sl.

Broj aktivnosti koje savetodavci godišnje trebaju da ispune određuje se godišnjim programom rada koji donosi Vlada Republike Srbije za teritoriju Centralne Srbije, odn. Pokrajinski sekretarijat za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo za PSSS na teritoriji AP Vojvodine. Kao jedna od aktivnosti, godišnjim programom rada savetodavaca je propisano obavezno pohađanje obuka, koje su usvojene prema planu edukacije za tekuću godinu. Plan edukacija i obuka podnosi ovlašćenja organizacija na

² Interni document MPŠV.

³ Službeni glasnik RS, br. 30/10.

⁴ Službeni glasnik RS, br. 65/14.

odobrenje MPŠV odnosno Pokrajinskom sekretarijatu. Formiranje plana obuka se vrši na osnovu predloga MPŠV/Pokrajinskog sekretarijata, predloga ovlašćene organizacije za sprovođenje i organizovanje obuka i analize potreba korisnika savetodavnih usluga. Praćenje rada savetodavaca u skladu sa godišnjim programom i njime predviđenim normama na teritoriji Centralne Srbije obavljaju IPN i Sekretarijat za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu AP Vojvodine, koji upravljaju bazama podataka o održanim obukama.

Baza podataka o pruženim uslugama organizovana je na način da sadrži informacije o periodu kada je održana obuka, vrsti obuke (obilazak ogleadne farme, predavanje, radionica, tribina, zimska škola), mestu i opštini gde je održana, oblasti na kojoj se obuka odnosi, podoblasti, temi izlaganja, trajanju predavanja, imenu i prezimenu slušaoca, kao i mestu i opštini iz kojih dolazi. Podatke u bazu unose sami savetodavci nakon završetka obuke.

Budući da je osnovna namena baze praćenje ispunjenosti normi rada savetodavaca, ona nije organizovana na način da pruži detaljniji uvid u teme koje su obrađivane, broj i profil učesnika, računajući njihove godine, pol, tip i/ili veličinu njihovog gazdinstva i sl. Neki od uočenih nedostataka postojeće baze koji ograničavaju mogućnosti njenog korišćenja za analitičke svrhe i monitoring, su:

- Savetodavci često umesto liste svih učesnika u bazu unose samo neophodni broj učesnika predviđen normom za određeni tip obuke, nezavisno od toga koliko je učesnika zaista prisustvovalo određenoj obuci.
- Utvrđivanje broja učesnika koji su pohađali više obuka u toku godinu ili pohađaju obuke iz godine u godinu otežavaju greške pri unosu imena polaznika (nedostajuća slova, "dj" ili "đ" i sl.). Pored toga, na osnovu imena polaznika obuka ponekad je nemoguće odrediti pol (Saša, Rada, Vladica).
- Svakako najveći problem je sistematizacija oblasti, podoblasti i tema obuka, koje su često nepotpune, nejasne, ili preterano opšte navedene da bi se moglo zaključiti kakva su tačno specifična nova znanja polaznici mogli da steknu.
 - Oblasti obuka su grupisane u devet celina (zaštita bilja, agrarna politika, voćarstvo, melioracije, stočarstvo, zaštita bilja, ratarstvo, povrtarstvo i vinogradarstvo), koje reflektuju prilično konvencionalnu podelu poljoprivrednog sektora na "grane" proizvodnje, odn. podsektore. Sa druge strane, oblast "agrarna politika" suštinski se odnosi na agroekonomske teme, od kojih je agrarna politika samo jedan deo.
 - Podoblasti i teme su u bazi navedene veoma proizvoljno, bez jasnog sistema i kriterijuma na osnovu kojih su grupisane u odgovarajuće oblasti. Tako se npr. u bazi pojavljuje u okviru oblasti Agrarna politika, podoblast Diverzifikacije prihoda na gazdinstvu, kako se zove i sama tema. Ovakvih primera ima puno i drugim oblastima. O nejasnim vezama među oblastima, podoblastima i temama govori i primer iz oblast Agrarne politika, gde je podoblast Organska proizvodnja, a tema Primena agrotehničkih mera za suzbijanje korova u organskoj proizvodnji, što se teško može dovesti u vezu sa agrarnom politikom. Česta je praksa i da se kao podoblast navodi samo "edukacija", što takođe otežava razumevanje ciljeva obuke (npr. oblast Agrarna politika, podoblast Edukacije, tema Značaj kontrole plodnosti zemljišta).
 - Postojećim sistemom grupisanja oblasti i podoblasti neke od horizontalnih tema, kao što bi mogla biti agrarna politika (posmatrana kao deo agrarne ekonomije), zatim zaštita životne sredine, klimatske promene, prerada hrane na gazdinstvu i sl., su nedovoljno vidljive, budući da je kontekst u kojem su one predstavljene nejasan.

3. INSTITUCIONALNI OKVIR

Zakon o obavljanju savetodavnih i stručnih poslova u oblasti poljoprivrede predvideo je da se planiranje razvoja savetodavnih poslova u poljoprivredi odvija kroz planske dokumente, i to Srednjoročni program razvoja savetodavnih poslova u poljoprivredi⁵ i godišnje programe rada savetodavnih službi na teritoriji Centralne Srbije i AP Vojvodine⁶.

Srednjoročnim programom utvrđuju se ciljevi razvoja savetodavnih poslova u poljoprivredi, način i rokovi za ostvarivanje navedenih ciljeva, očekivani rezultati i način finansiranja savetodavnih poslova u poljoprivredi. Godišnjim programima utvrđuju se konkretne aktivnosti u tekućoj godini koje se odnose na obavljanje savetodavnih poslova u poljoprivredi, područja na kojima se obavljaju ti poslovi, obim, rokovi i način sprovođenja aktivnosti, izveštavanje o izvršenim savetodavnim poslovima, način praćenja i ocenjivanja efekata rada poljoprivrednih savetodavaca, razvoj poljoprivredne savetodavne i stručne službe, kao i izvori, raspored i način korišćenja sredstava.

Srednjoročnim programom razvoja savetodavnih poslova u poljoprivredi za period od 2021. do 2025. godine definisani su razvojni pravci PSSS na teritoriji Centralne Srbije, i to kroz realizaciju pet specifičnih ciljeva⁷. Nijedan od ovih ciljeva nije direktno ili indirektno povezan sa potrebom jačanja kapaciteta PSSS za rad sa osetljivim grupama i organizaciona prilagođavanja kako bi se povećao obuhvat predstavnika osetljivih grupa na obukama organizovanim od strane PSSS.

Strateški okvir za razvoj savetodavstva regulisan je krovnim sektorskim dokumentom Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja (SPRR)⁸ i pratećim dokumentima – Nacionalnim programom ruralnog razvoja (NPRR)⁹ i IPARD III programom¹⁰. Za ostvarivanje ciljeva predviđenih SPRR 2014-2024 i opšteg cilja NPRR 2022-24, predviđena je realizacija posebnih ciljeva od kojih se jedan odnosi na kreiranje i transfer znanja i inovacija. Za ostvarivanje ovog cilja NPRR je predvideo dve mere podrške, i to:

- Podrška pružanju saveta i informacija, i
- Razvoj tehničko-tehnoloških, primenjenih, razvojnih i inovativnih projekata u poljoprivredi i ruralnom razvoju.

Za primenu ovih mera na teritoriji koju pokrivaju PSSS u Centralnoj Srbiji, opredeljuju se budžetska sredstva na osnovu godišnje Uredbe o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju¹¹.

⁵ Uredba o utvrđivanju Srednjoročnog programa razvoja savetodavnih poslova u poljoprivredi za period od 2021. do 2025. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 19/21.

⁶ Uredba o utvrđivanju Godišnjeg programa razvoja savetodavnih poslova u poljoprivredi za 2023. Godinu, *Službeni glasnik RS* br. 17/23.

Pokrajinska skupštinska odluka o Programu podrške poljoprivrednim stručnim i savetodavnim službama u obavljanju savetodavnih i prognozno izveštajnih poslova u zaštiti bilja u AP Vojvodini za 2023. godinu, *Službeni list AP Vojvodine*, br. 54/22.

⁷ Predviđeni ciljevi za period do 2025 su: povećanje konkurentnosti i održivosti poljoprivrednih gazdinstava i drugih učesnika u ruralnoj ekonomiji; podrška jačanju svesti o zdravlju bilja i proizvodnji zdravstveno bezbedne hrane; podrška smanjenju uticaja klimatskih promena na poljoprivrednu proizvodnju; povećanje održivosti i efikasnosti rada; povezivanje i jačanje saradnje sa drugim akterima značajnim za razvoj poljoprivrede i ruralnog razvoja na području rada PSSS, nacionalnom i međunarodnom nivou.

⁸ Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja za period 2014 – 2024. godine, *Službeni glasnik RS* br. 85/14.

⁹ Nacrt Nacionalnog programa ruralnog razvoja za period 2022-2024. godine, dostupno na: <http://www.minpolj.gov.rs/nacionalni-program-ruralnog-razvoja-za-period-2022-2024-godine-2/?script=lat>.

¹⁰ MPŠV, 2022.

¹¹ Službeni glasnik RS br. 08/23, 21/23, 42/23, 52/23, 55/23.

Finansiranje podrške na teritoriji AP Vojvodine regulisano je godišnjim odlukama Pokrajinske skupštine o Programu podrške poljoprivrednim stručnim službama u sprovođenju i unapređenju savetodavnih i prognozno izveštajnih poslova u zaštiti bilja.

Mere podrške savetodavnim uslugama i transferu znanja nisu predviđene IPARD III Programom, ali Mera 9- Tehnička pomoć, obuhvata relevantne aktivnosti vezane za obuke zaposlenih u PSSS (za pružanje obavezne obuke/saveta za primaocce) i osoblja IPARD Operativne strukture. Drugim rečima, zaposleni u PSSS obučavaju se da potencijalnim korisnicima promovišu IPARD mere i pravila od značaja za potencijalne korisnike. Pravilnikom o uslovima, načinu i postupku sprovođenja ove mere¹² predviđeno je i sprovođenje informativnih i promotivnih aktivnosti i povećanje učešća osetljivih društvenih grupa u LEADER aktivnostima.

4. STAVOVI O RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI SAVETODAVACA

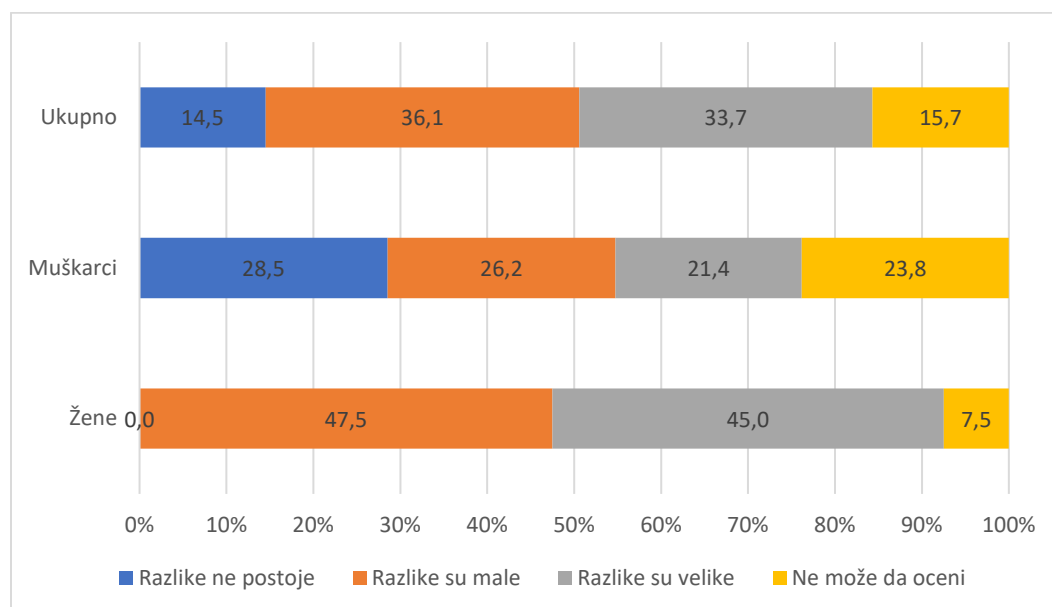
U istraživanju o potrebama za unapređenje kompetencija za rodnu ravnopravnost učestvovalo je 96 savetodavaca PSSS. Upitnici su zaposlenima u savetodavnim službama distribuirani preko MPŠV i Pokrajinskog sekretarijata. Prema nalazima istraživanja prosečna starost zaposlenih u PSSS je 49 godina, dok prosečan broj godina provedenih u službi je 12,6 godina. U strukturi ispitanika žene su bile zastupljene sa 51,6%, a muškarci sa 48,4%.

Subjektivni osećaj većine ispitanika je da muškarci i žene zaposleni u PSSS imaju jednake šanse za terenski rad (98,8%), kao i za napredovanje (96,3%), te da muškarci i žene zaposleni u službi imaju jednake zarade (92,6%). Malobrojni zaposleni koji su naveli da nemaju jednake šanse za napredovanje, kao glavni razlog za to navode da su „kriterijumi drugačiji za žene i muškarce, kao i to da je mnogo više muškaraca na rukovodećim pozicijama“. Žene su te koje smatraju da postoje razlike u platama, ali većina njih priznaje da ne zna pouzdano kolike su zarade njihovih kolega.

Kako su pokazali nalazi istraživanja, 14,5% savetodavaca smatra da ne postoje razlike u položaju žena i muškaraca koji se bave poljoprivredom a 15,7% ističe da ne zna, odnosno, nije u stanju da proceni. Nešto više od trećine smatra da su razlike prisutne, ali da su male a trećina smatra da su razlike između žena i muškaraca u poljoprivredi velike (Grafikon 2). U ovom aspektu, međutim, prisutne su izražene rodne razlike u stavovima. Žene u znatno većem procentu nego muškarci smatraju da su razlike u položaju žena i muškaraca u poljoprivredi prisutne, i među njima nema onih koje smatraju da razlika nema. Sa druge strane, među muškarcima je znatno veći udeo onih koji smatraju da razlike u položaju žena i muškaraca u poljoprivredi ne postoje, kao i onih koji ne mogu da ocene, a znatno manji udeo onih koji smatraju da su razlike prisutne (Grafikon 2).

¹² Pravilnik o uslovima, načinu i postupku sprovođenja mere tehnička pomoć u okviru instrumenta za pretprijetnu pomoć ruralnom razvoju, Službeni glasnik RS br. 107/21.

Grafikon 2: Savetodavci prema stavovima o razlikama o rodnim razlikama u poljoprivredi (%)

Izvor: SeConS, Anketno istraživanje o rodnim temama i pitanjima u radu poljoprivrednih savetodavaca, 2023.

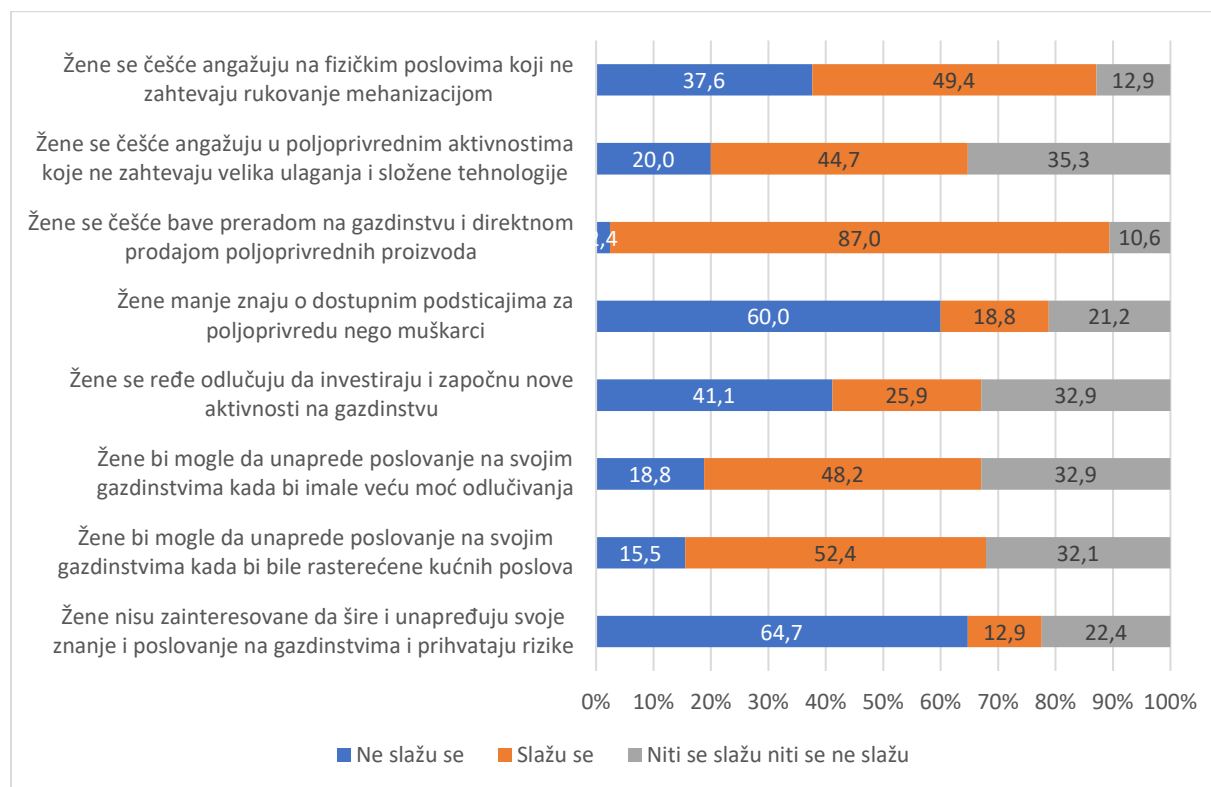
Mišljenje savetodavaca o različitim aspektima rodne ravnopravnosti u poljoprivredi ispitivani su preko slaganja sa nizom stavova.

Gotovo polovina ispitanih se slaže sa stavom da se žene češće angažuju na fizičkim poslovima koji ne zahtevaju rukovanje mehanizacijom ili složene mehanizovane procese, na šta ukazuju podaci različitih istraživanja¹³, ali se ipak više od trećine sa ovakvim stavom ne slaže, a nije zanemarljiv udeo ni onih koji nisu sigurni (Grafikon 3).

Manje od polovine ispitanih se slaže sa stavom da se žene češće angažuju u poljoprivrednim aktivnostima koja ne zahtevaju velika ulaganja i složene tehnologije a više od trećine nije sigurno da li se sa tim slaže. Izrazita većina savetodavaca se slaže sa stavom da se žene češće nego muškarci bave preradom na gazdinstvu i direktnom prodajom proizvoda. Većina ispitanih se ne slaže sa stavom da žene manje znaju o dostupnim podsticajima za poljoprivredu nego muškarci. Gotovo trećina ispitanih se niti slaže niti ne slaže sa stavom da se žene ređe odlučuju da investiraju i započnu nove aktivnosti na gazdinstvu, a gotovo jednak udeo nije siguran u to da bi žene unapredile poslovanje na svojim gazdinstvima kada bi imale veću moć odlučivanja ili kada bi bile rasterećene obavljanja kućnih poslova. Mada se većina ispitanih ne slaže sa stavom da žene nisu zainteresovane da šire i unapređuju svoje znanje i poslovanje na svojim gazdinstvima i prihvataju rizike, ipak više od petine nije sigurno da li se sa ovim stavom slaže ili ne.

¹³ FAO, 2021; Bogdanov, Babović, 2019.

Grafikon 3: Slaganje sa stavovima o položaju žena u poljoprivrednoj proizvodnji na gazdinstvu (%)

Izvor: SeConS, Anketno istraživanje o rodnim temama i pitanjima u radu poljoprivrednih savetodavaca, 2023.

Prisutne su i rodne razlike u stavovima savetodavaca. Tako se sa stavom da se žene češće angažuju na fizičkim poslovima koji ne zahtevaju rukovanje mehanizacijom ili složene mehanizovane procese znatno češće slažu žene savetodavci nego muškarci savetodavci (64,3% prema 35,7%). Sa stavom da se žene češće angažuju u poljoprivrednim aktivnostima koje ne zahtevaju velika ulaganja i složene tehnologije slaže se 59,5% ispitanih žena i 31% muškaraca, a sa stavom da bi žene mogle da unaprede poslovanje na gazdinstvima kad bi imale više moći slaže se 61,9% žena i samo trećina muškaraca (33,3%), dok se sa stavom da bi žene mogle unaprediti poslovanje ukoliko bi bile rasterećene kućnih poslova slaže 61,9% žena i 41,5% muškaraca. Među ženama nema neodlučnih u pogledu stava da se žene češće bave preradom na gazdinstvu i direktnom prodajom, ali svaki peti muškarac (21,4%) nije siguran u ovu tvrdnju. Žene se znatno ređe nego muškarci slažu sa stavom da žene nisu zainteresovane da šire i unapređuju svoja znanja i poslovanje na gazdinstvu, kao i da prihvataju rizike (4,8% prema 21,4%).

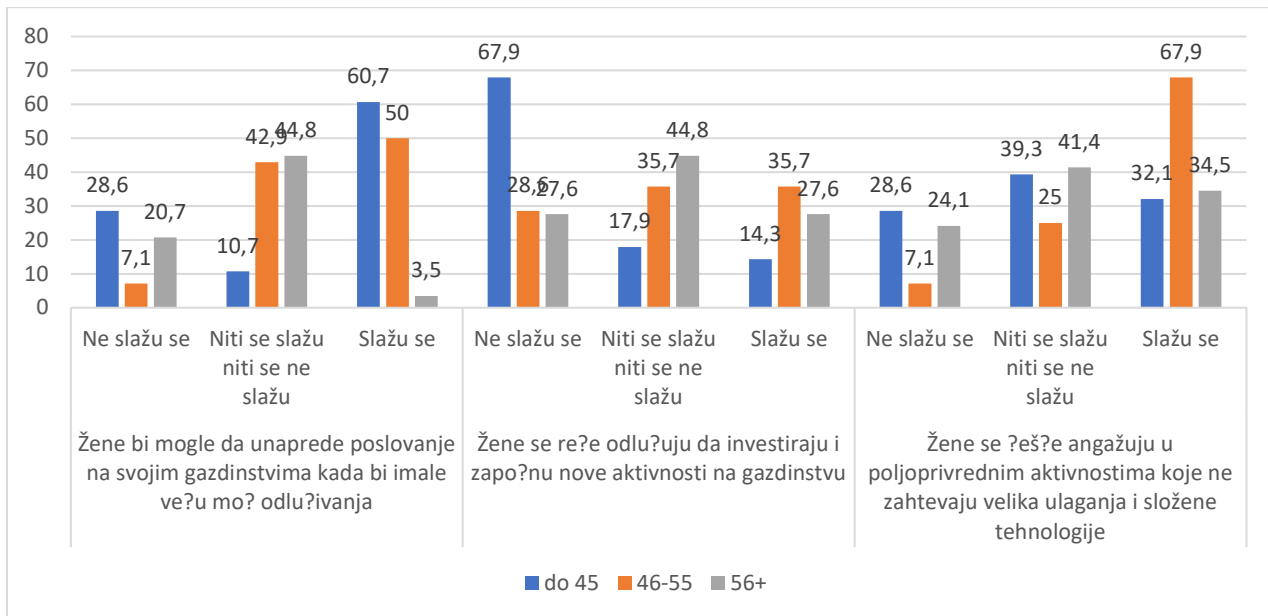
Tabela 1: Slaganje sa stavovima o položaju žena u poljoprivrednoj proizvodnji na gazdinstvu, po polu (%)

	Ne slažu se		Slažu se		Niti se slažu niti se ne slažu	
	Ženski	Muški	Ženski	Muški	Ženski	Muški
Žene nisu zainteresovane da šire i unapređuju svoje znanje i poslovanje na gazdinstvima i prihvataju rizike	83,3	45,2	4,8	21,4	11,9	33,3
Žene bi mogle da unaprede poslovanje na svojim gazdinstvima kada bi bile rasterećene kućnih poslova	14,3	17,1	61,9	41,5	23,8	41,5
Žene bi mogle da unaprede poslovanje na svojim gazdinstvima kada bi imale veću moć odlučivanja	16,7	21,4	61,9	33,3	21,4	45,2
Žene se ređe odlučuju da investiraju i započnu nove aktivnosti na gazdinstvu	38,1	45,2	33,3	16,7	28,6	38,1
Žene manje znaju o dostupnim podsticajima za poljoprivredu nego muškarci	57,1	64,3	21,4	14,3	21,4	21,4
Žene se češće bave preradom na gazdinstvu i direktnom prodajom poljoprivrednih proizvoda	4,8	/	95,2	78,6	/	21,4
Žene se češće angažuju u poljoprivrednim aktivnostima koje ne zahtevaju velika ulaganja i složene tehnologije	9,5	28,6	59,5	31	31	40,5
Žene se češće angažuju na fizičkim poslovima koji ne zahtevaju rukovanje mehanizacijom	21,4	52,4	64,3	35,7	14,3	11,9

Izvor: SeConS, Anketno istraživanje o rodnim temama i pitanjima u radu poljoprivrednih savetodavaca, 2023.

Značajne razlike u stavovima o rodnim razlikama uslovljene su ne samo polom ispitanika, već i starosnom strukturom. Sa stavom da bi žene mogle da unaprede poslovanje na svojim gazdinstvima kada bi imale veće mogućnosti odlučivanja, slaže se 60,7% savetodavaca mlađih od 45 godina, 50% onih u uzrastu 46-55 godina i samo 3,5% savetodavaca u najstarijoj starosnoj grupi (preko 56 godina). U najmlađoj starosnoj grupi najviše je onih koji se ne slažu sa stavom da se žene ređe odlučuju da investiraju i započnu nove aktivnosti na gazdinstvu. Među savetodavcima srednje starosne kategorije je najviše onih koji veruju da se žene češće angažuju u poljoprivrednim aktivnostima koje ne zahtevaju velika ulaganja i složene tehnologije. Primetno je i da su savetodavci najstarije starosne grupe najčešće neodlučni u svojim stavovima o rodnim obrascima u poljoprivredi.

Grafikon 4: Slaganje sa stavovima o položaju žena u poljoprivrednoj proizvodnji na gazdinstvu, po starosti (%)

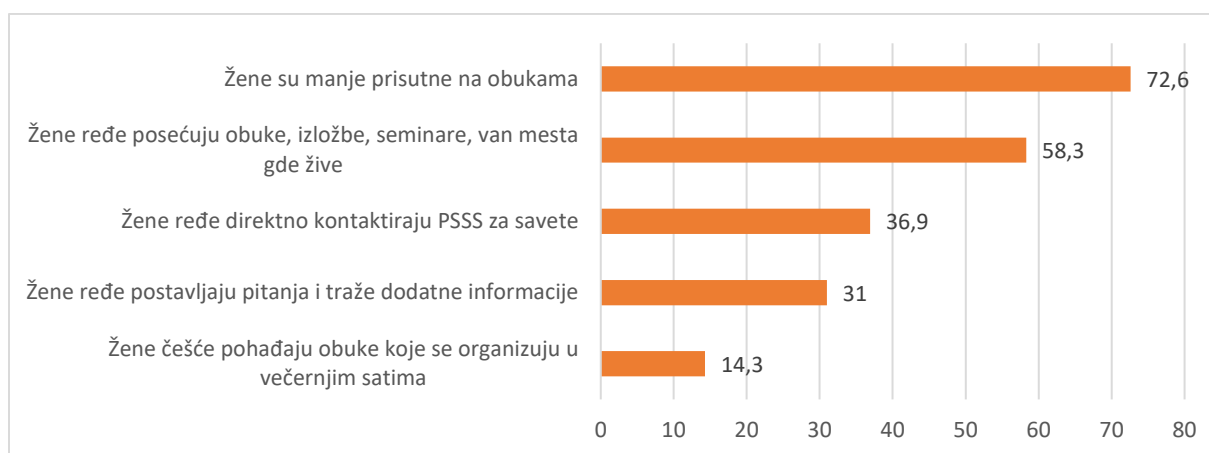

Izvor: SeConS, Anketno istraživanje o rodnim temama i pitanjima u radu poljoprivrednih savetodavaca, 2023.

5. RODNA PERSPEKTIVA U PRUŽANJU USLUGA PSSS

Skup pitanja odnosio se i na zapažanja savetodavaca o specifičnostima korišćenja njihovih usluga od strane žena. Većina ispitanih saglasna je da su žene manje nego muškarci prisutne na obukama, te da ređe posećuju obuke, izložbe, seminare ili druge edukativne sadržaje onda kada se odvijaju van mesta gde žive. Više od trećine ispitanih iznelo je zapažanje da žene ređe nego muškarci direktno kontaktiraju PSSS za savete, a nešto manje od trećine smatra da žene ređe nego muškarci postavljaju pitanja i traže dodatne informacije. Manji udeo ispitanih smatra da žene češće posećuju edukativne aktivnosti kada se odvijaju u večernjim časovima (Grafikon 5). U pogledu navedenih zapažanja, nisu prisutne razlike između žena i muškaraca savetodavaca.

Grafikon 5: Zapažanja savetodavaca o specifičnostima korišćenja usluga od strane žena (%)

Izvor: SeConS, Anketno istraživanje o rodnim temama i pitanjima u radu poljoprivrednih savetodavaca, 2023.

Značajan procenat savetodavaca (58,3%) smatra da žene ređe posećuju obuke, izložbe i seminare organizovane van mesta u kojima žive, a samo 14,3% misli da češće pohađaju obuke organizovane u večernjim satima. Suštinski, veliki procenat savetodavaca nema utisak da se žene češće nego muškarci mogu susresti sa preprekama da učestvuju na ovakvim događajima zbog obaveza u okviru domaćinstva. Ovaj rezultat međutim nije su skladu sa nalazima istraživanja o ženama koji ne koriste usluge PSSS, koje je pokazalo da iako smatraju da bi im takve obuke koristile, „čak i kada bi dobila informaciju o njihovom održavanju, nije sigurna da li bi zbog količine obaveza mogla da im prisustvuje“.

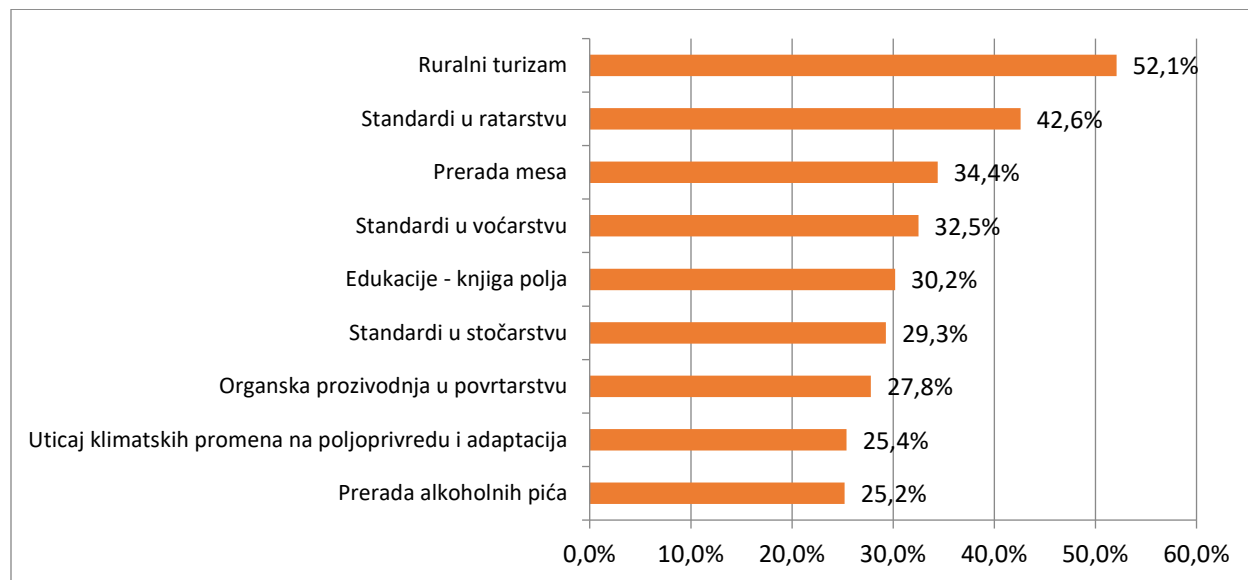
Izrazita većina ispitanih (87,1%) nije uočila da su žene imale specifične potrebe za određenim obukama češće nego muškarci. Među onim savetodavcima koji su zapazili potrebe žena za specifičnim obukama, navode da se te potrebe odnose na: računovodstvo i knjigovodstvo na gazdinstvima, apliciranje za podršku, promociju poljoprivrednih proizvoda, preradu na gazdinstvima, ruralni turizam i digitalni marketing.

Više od polovine savetodavaca (50,6%) nikada nije organizovalo obuke namenjene pretežno ženama na gazdinstvima, dok je 37,6% organizovalo više takvih obuka, a 11,8% istaklo da svake godine organizuju posebne obuke na teme koje su pretežno namenjene ženama. Oni koji nekada ili redovno organizuju obuke koje su namenjene pretežno ženama, na tim obukama obrađuju teme poput ruralnog turizma, prerade, gajenja lekovitog bilja kao i udruživanje žena na selu. Pored toga, navode

se i teme kao što su: žene u agrobiznisu, osnaživanje žena na selu i sl., za koje nije sasvim jasno na šta se tačno odnose.

Prema podacima iz baze IPN o polaznicima obuka koje su organizovale PSSS na teritoriji Centralne Srbije, veći udeo žena (iznad 25%) primetan je na obukama vezanim za ruralni turizam, standarde u biljnoj proizvodnji i preradi mesa (Grafikon 6). Ipak, u tumačenju ovih podataka treba imati u vidu uočene nekonzistentnosti u organizaciji korišćene baze podataka, kao i činjenicu da potrebe žena za obukama ne moraju biti jednake na gazdinstvima u Vojvodini i Centralnoj Srbiji.

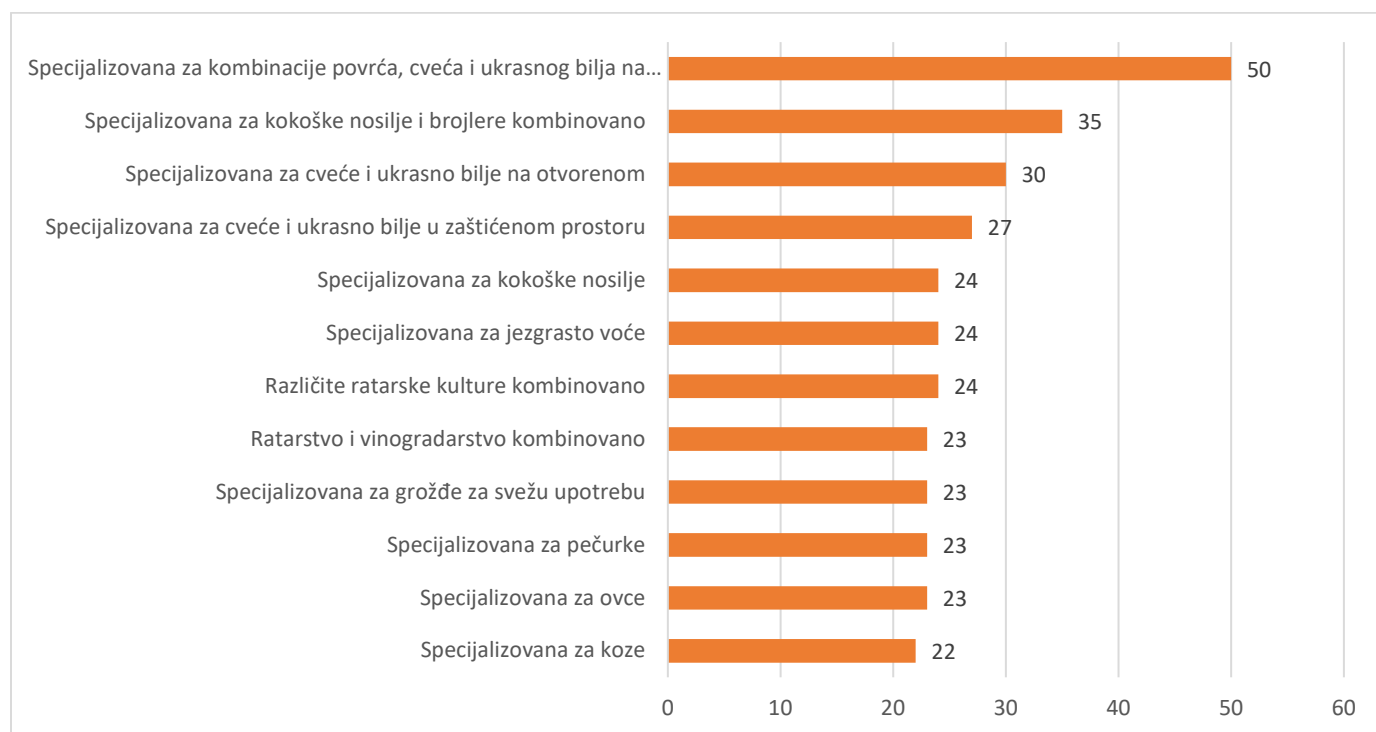
Grafikon 6: Učešće žena u obukama PSSS, prema temama obuke (%)

Izvor: SeConS, Anketno istraživanje sa korisnicima/korisnicama usluga PSSS, 2023.

Navedeni rezultati sugerišu da je veći broj žena zainteresovan za obuke vezane za dodatne aktivnosti na gazdinstvu iznad proseka. Može se pretpostaviti da su žene koje su prisustvovalе ovim obukama učestvovalе u njima motivisane potrebom da unaprede svoja znanja i veštine, budući da su neposredno angažovane na određenim poslovima iz ovih oblasti na porodičnim gazdinstvima, ali ne nužno i njihovi upravnici. Naime, rezultati prethodnih istraživanja (Bogdanov, N., Babović, M., 2019) ukazuju na visok udeo žena među upravicima gazdinstava specijalizovanih za određene tipove primarne poljoprivredne proizvodnje, kao što su gazdinstva specijalizovana za kombinacije povrća, cveća i ukrasnog na otvorenom, specijalizovana za kokoške nosilje i brojlere kombinovano, specijalizovana cveće i ukrasno bilje na otvorenom, specijalizovana cveće i ukrasno bilje u zaštićenom prostoru itd., ali ne i među nosiocima gazdinstava koja se specijalizovana za preradu i ruralni turizam (Grafikon 7). Ovi rezultati ukazuju da žene biraju diverzifikaciju prihoda u okviru same primarne poljoprivredne proizvodnje, kroz specijalizaciju u određenim proizvodnim usmerenjima, radije nego diverzifikaciju prihoda po osnovu prerade i usluga na gazdinstvu, što bi trebalo da bude važan signal u kreiranju programa obuka i njegovo bolje prilagođavanje specifičnim potrebama ruralnih žena i žena na poljoprivrednim gazdinstvima.

Grafikon 7: Tipovi gazdinstva kod kojih je nadprosečan udeo žena upravnika (%)

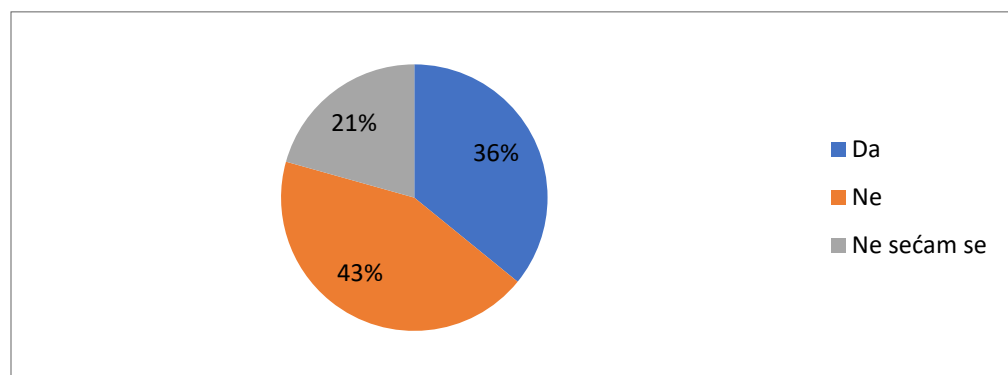

Izvor: Bogdanov, N., Babović, M., 2019.

6. POVEĆANJE KAPACITETA ZA PRUŽANJE RODNO SENZITIVNIH SAVETODAVNIH USLUGA

Blizu dve trećine savetodavaca nije nikada pohađalo je obuke vezane za rodnu ravnopravnost i osnaživanju žena (43,5%) ili se toga ne seća (20,6%), dok je samo oko trećine anketiranih (35,8%) učestvovalo na jednoj ili više obuka o ovim temama.

Grafikon 8: Savetodavci prema učešću u obukama o rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena (%)

Izvor: SeConS, Anketno istraživanje o rodnim temama i pitanjima u radu poljoprivrednih savetodavaca, 2023.

Među onim koji su pohađali ovakve obuke 60,6% čine žene savetodavci, a tema sa kojom se upoznao najveći broj savetodavaca koji su pohađali obuke (95%) odnosi se na opšte koncepte rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena.

Posmatrano prema tematskim oblastima obuka, može se uočiti da je zapravo mali udeo savetodavaca bio u prilici da unapredi svoja znanja i kompetencije iz važnih oblasti rodne ravnopravnosti koje su od značaja za njihovo rodno odgovorno obavljanje posla. Nešto više od petine savetodavaca je prošlo obuku o rodnim aspektima poljoprivredne proizvodnje i ruralnog razvoja, kao i opštu obuku o konceptu rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena, a tek svaki deseti obuku o rodnim aspektima pristupa resursima, poput zemljišta, tehnologije i sl, ili o rodnim aspektima zapošljavanja i ekonomske aktivnosti. Najmanji udeo savetodavaca je prisustvovao obuci o nasilju nad ženama (Grafikon 9).

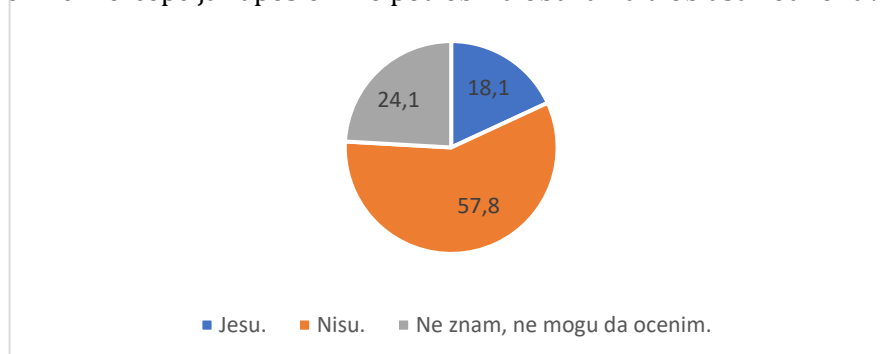
Grafikon 9: Savetodavci prema vrsti obuke za rodnu ravnopravnost koju su pohađali (%)

Izvor: SeConS, Anketno istraživanje o rodnim temama i pitanjima u radu poljoprivrednih savetodavaca, 2023.

Istraživanje stavova zaposlenih u PSSS o potrebama za obukama u oblasti rodne ravnopravnosti ukazuje da većina njih smatra da im takve obuke nisu potrebne (57,8%), 24,1% nije sigurno u pogledu toga, dok je najmanje onih koji imaju potrebu za obukama ove vrste (18,1%). Ovi rezultati su do izvesne mere podudarni sa rezultatima pilot ankete sprovedene među savetodavcima u septembru 2022., na uzorku od 103 ispitanika većinom iz PSSS Centralne Srbije. Naime, sličan je procenat onih koji su se izjasnili da bi ima takve obuke koristile (17,5%), dok je broj neodlučnih bio značajno veći (31,1%).

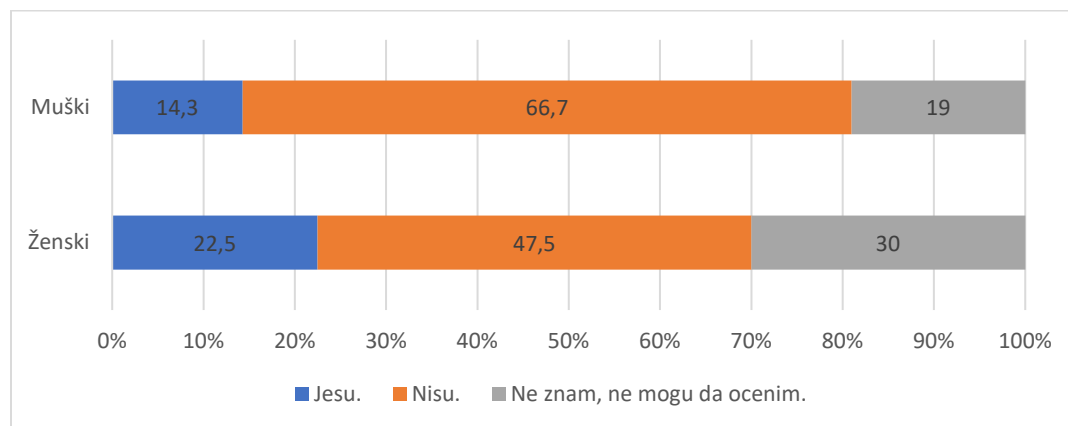
Grafikon 10: Percepcija zaposlenih o potrebi za obukama u oblasti rodne ravnopravnosti (%)

Izvor: SeConS, Anketno istraživanje o rodnim temama i pitanjima u radu poljoprivrednih savetodavaca, 2023.

Posmatrano prema polu ispitanika, primetne su razlike u stavovima žena i muškaraca (Grafikon 11). Veći je udeo žena savetodavaca koje ima potrebu za ovakvim obukama u odnosu na muškarce (22,5%, i 14,3% respektivno), kao što je i veći udeo neodlučnih žena nego muškaraca (30% i 19%, respektivno).

Grafikon 11: Percepcija zaposlenih o potrebi za obukama u oblasti rodne ravnopravnosti, po polu (%)

Izvor: SeConS, Anketno istraživanje o rodnim temama i pitanjima u radu poljoprivrednih savetodavaca, 2023.

Interesantno je da je među savetodavcima koji su se izjasnili da su im potrebne obuke vezane za rodna pitanja, mali broj onih (ukupno 9 ispitanika) koji su predložili potencijalne oblasti i/ili teme takvih obuka. Ovo se može tumačiti između ostalog i na način da ispitanicima nisu poznate potencijalne oblasti u kojima bi rodna komponenta mogla da bude relevantna za njihove aktivnosti i način interakcije sa korisnicima usluga.

7. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Rezultati analize o potrebi jačanja kapaciteta poljoprivrednih savetodavnih i stručnih službi za rodno odgovorno pružanje usluga ukazuju na veliki prostor za poboljšanje stanja u ovoj oblasti. Ovaj zaključak se jednako odnosi na potrebu unapređenja rodni kompetencija zaposlenih u PSSS i to kako u pogledu načina pružanja usluga i pristupa ranjivim kategorijama stanovništva (žene, mladi, starija lica, nosioci malih gazdinstava), tako i u pogledu identifikacije posebnih potreba za uslugama koje imaju ruralne žene i adekvatnog odgovora na njih. Naime, rezultati analize su pokazali da neadekvatne kompetencije savetodavaca za rodnu ravnopravnost i niski kapaciteti savetodavne službe da bolje prilagodi svoje usluge potrebama korisnica, sprečavaju da pružanje usluga ima efekat ekonomskog osnaživanja žena i rodno transformativni potencijal.

Nalazi istraživanja ukazuju da savetodavci zaposleni u PSSS nemaju adekvatne kompetencije za rodnu ravnopravnost, te da njihovi kapaciteti da na sistematski način pristupe rodno specifičnim potrebama žena i muškaraca u korisničkoj grupi nisu dovoljni.

Zaposleni u PSSS ne prepoznaju da na njihovom radnom mestu postoji rodno zasnovana diskriminacija, ali činjenica da je tek samo jedan mali deo njih imao prilike da pohađa obuke o rodni pitanjima, sugerise da su im moguće manifestacije rodno zasnovane diskriminacije nepoznate. To je ujedno razlog što većina njih ne vidi ograničenja sa kojima se ruralne žene sreću u obavljanju svojih aktivnosti na gazdinstvima, kao ni njihove specifične potrebe. Naime, većina savetodavaca nije prepoznala da su žene češće angažovane na poljoprivrednim poslovima koji ne zahtevaju visoka ulaganja i sa njima povezane poslovne rizike, da su tehnologije koje koriste jednostavnije, da je mnogo više žena koje biraju specijalizaciju u okviru same primarne poljoprivredne proizvodnje (cveće, rano povrće, rasad, živinarstvo), nego diverzifikaciju aktivnosti u okviru gazdinstva i sl. Ubedljiva većina savetodavaca izjasnila se da nije organizovala posebne obuke za žene, niti su zapažali da je način pružanja usluga neprimeren mogućnostima žene da pohađaju obuke i posete raznim događajima, što je dodatni argument u prilog stavu da rodno neutralan način pružanja usluga, kako to danas čini PSSS reprodukuje zatečeno stanje u kojem žene ne mogu da ostvare svoj puni ekonomski potencijal.

Dobijeni rezultati upućuju da je u cilju unapređivanja sistema transfera znanja i informacija i usluga PSSS potrebno:

- **Razmotriti efikasnost postojećeg sistema transfera znanja i njegove održivosti u dužoj vremenskoj perspektivi, pre svega iz ugla (pre)širokog spektra usluga i aktivnosti koje obavljaju zaposleni u PSSS, koji uključuju kako administrativno-tehničke i stručne usluge za potreba MPŠV, tako i savetodavne usluge neposrednim korisnicima.** Ovaj problem moguće je prevazići internom reorganizacijom PSSS i podelom na organizacione jedinice koje bi bile zadužene za tehničko-administrativne poslove i potrebe korisnika i MPŠV, i one koje bi se bavile savetodavno-stručnima uslugama neposrednim korisnicima. Na taj način bi se služba profesionalizovala, a savetodavcima bilo omogućeno da više vremena posvete stručnom usavršavanju i budu dostupniji korisnicima. Naime, jedan od prepoznatih problema jeste i potreba unapređenja kadrovskeg potencijala u smislu kompetencija, radnog iskustva i sl., budući da najbolji savetodavci odlaze iz sistema u privatni sektor. Sa druge strane, primetno je i da se potrebe korisnika za savetima koji izlaze iz okvira tehničko-tehnoloških i organizaciono-ekonomskih aspekata poljoprivredne proizvodnje povećavaju, što opravdava potrebu za diverzifikacijom usluga i jasnijim profilisanjem stručnih kompetencija savetodavca.

- **Unaprediti sistem monitoringa rada PSSS i razviti baze podataka koje bi trebale da sadrže podatke ne samo o aktivnostima savetodavaca i ispunjenosti normi predviđenih godišnjim programima, već i o korisnicima, pri tome sa jasnijim uvidom u sadržine obuka koje su sprovedene.** U cilju unapređenja sistema praćenja programa obuka koje sprovode PSSS potrebno je razviti elektronske baze podataka i standardizovati njihovu formu u pogledu informacija koje treba da obuhvate. Ove baze bi trebale da budu jedinstvene za celu teritoriju Srbije, kako bi se omogućila ukrštanja i poređenja neophodna za validne i pouzdane analize. Baze podataka trebalo bi da sadrže osnovne podatke o profilu korisnika obuka i njegovog domaćinstva/gazdinstva, kao i vrstama usluga koje su koristili, sa jasnim i preciznim šifrnikom oblasti i podoblasti obuka i preciznim nazivima i sadržinom tema koje su obrađivane. Na taj način bila bi omogućena različita ukrštanja podataka i stekao jasniji uvid u rezultate rada PSSS i ishode sprovedenih obuka, na osnovu čega bi bilo omogućeno bolje planiranje kadrovskih potreba, tematskih područja budućih obuka i sl. Za kreiranje ovakvih baza potrebne su nove investicije u sistem praćenja rada PSSS, pre svega u softvere i sisteme sakupljanja, grupisanja i obrade podataka.
- **Unaprediti sistem monitoring i evaluacije uvođenjem rodno senzitivnih indikatora.** Vrednovanje i ocena savetodavnog rada u Republici Srbiji bazirani su na rezultatima kontrole ispunjenosti planskih aktivnosti savetodavaca, dok se za ocenu kvaliteta savetodavnog rada sprovodi godišnja anketa o zadovoljstvu korisnika savetodavnih usluga. Ovaj sistem potrebno je unaprediti uvođenjem rodno senzitivnih pokazatelja, koji bi se odnosili ne samo na merenje outputa, već i ishoda. Naime, indikatori za monitoring i evaluaciju ne bi trebali da budu (samo) kvantitativni pokazatelji vezani za npr. broj obuka namenjenih ženama, minimalni broj žena obuhvaćenih određenim tipom obuka ili obukama iz određenih tematskih oblasti, i sl., već da na što bolji način reflektuju doprinos programa ispunjenosti specifičnih potreba žena u datom području ili okolnostima (primerenost ponuđenih sadržaja potrebama žena koje upravljaju gazdinstvom ili onih koje rade na gazdinstvu, primerenost odabranih metoda rada, doprinos programa unapređenju poslovanja gazdinstava određenog tipa, itd.). Pored toga, potrebno je uvrstiti i indikatore kojima bi se iz rodnog ugla pratio uticaj programa savetodavnih usluga na rad zaposlenih u PSSS i izazove sa kojima se oni suočavaju u pogledu unapređenja svog rada i zadovoljavanja postavljenih normi.
- **Sprovoditi permanentne analize potreba na lokalnom nivou, i to na širem uzorku gazdinstava (i ruralnih domaćinstava), računajući i one koji do sada nisu koristili savetodavne usluge PSSS, sa posebnim fokusom na ranjive kategorije korisnika.** Rezultati analize su pokazali da postoji značajan broj gazdinstava i domaćinstava u ruralnim područjima koja nisu upoznata sa radom i uslugama PSSS, i načinom njihovog funkcionisanja. Program obuka koji usvaja Stručni savet za savetodavne poslove i primenjena istraživanja u poljoprivredi formira se na osnovu prikupljenih informacija o potrebama korisnika, i to iz različitih izvora (anketom o potrebama polaznika obuka, na osnovu prioriteta predloženih od strane PSSS i MPŠV, itd.). Međutim, procene potreba gazdinstava čiji predstavnici nisu prisustvovali obukama i koja nisu bila u kontaktu sa PSSS, se ili ne sprovode, ili se ne sprovode na dovoljno velikom uzorku. Samim tim postoji rizik da usko specifične potrebe velikog dela korisnika nisu uzete u obzir prilikom usvajanja programa obuka, ili da nedovoljno ciljaju lokalne prioritete. Da bi se ovaj problem prevazišao, potrebno je sprovoditi kontinuirano praćenje potreba korisnika za obukama i informacijama (nikako ne ad-hoc) i promovisati rad i usluge PSSS (posebno među ranjivim kategorijama korisnika). Za ove potrebe se mogu koristiti usluge mreže volontera i drugih aktera ruralnog razvoja, uključujući mreže srednjih škola poljoprivrednog i sličnog usmerenja, postojeće LAG-ove, organizacije civilnog društva, proizvođačke i druge asocijacije, itd. Budući da Srednjoročni program razvoja savetodavnih poslova u poljoprivredi za period od

2021. do 2025. godine¹⁴ razmatra pitanja koje se odnose na decentralizaciju rada PSSS, objektivno sagledavanje specifičnih potreba gazdinstava na lokalnom nivou, na validnom uzorku gazdinstva/korisnika, moralo bi biti prioritet.

- **Unaprediti kompetencije savetodavaca za rodnu ravnopravnost.** Analiza je ukazala na niske kompetencije savetodavaca za radnu ravnopravnost i nemogućnost da uoče potencijalna ograničenja i prepreke sa kojima se susreću žene na poljoprivrednim gazdinstvima u pristupu njihovim uslugama. Kako bi se njihove kompetencije unapredile, potrebno je sprovesti obavezne obuke sa ciljem da prošire spektar znanja o relevantnim rodnim temama. Ove obuke trebale bi da obuhvate različite teme, od onih koje zadiru u pitanja prava žena u pristupu uslugama i resursima, do znanja i informacija specifičnim za potrebe gazdinstava čiji su nosioci žene. Važan segment ovih obuka trebale bi da budu i komunikacijske veštine u animaciji i radu sa osetljivim grupama korisnika, zatim poznavanje osnovnih kategorija i pojmova o strukturi gazdinstava, rada i radne snage u poljoprivredi, kao i izvorima podataka i informacija. Na taj način savetodavci bi bili osposobljeni da uoče i razmotre nedostatke u svom radu, i predlože i/ili sprovedu potrebne intervencije u cilju unapređenja.
- **Uspostaviti mehanizam komunikacije koji bi omogućio zaposlenima u PSSS da iskažu potrebe za unapređenjem svog rada i iskažu kreativnost u radu sa osetljivim grupama korisnika uključujući ruralne žene.** Analiza institucionalnog i regulatornog okvira sistema poljoprivrednog savetodavstva ukazuje na izuzetno složen i normiran sistem, sa složenom i asimetričnom organizacionom strukturom i velikim brojem učesnika različitih kapaciteta. U takvim okolnostima, postoji veliki rizik da savetodavci objektivno ne mogu da posvete dovoljno pažnje rodnim pitanjima. Da bi se usluge PSSS bolje prilagodile potrebama žena i one animirale da uzmu veće učešće u obukama, potrebno je kroz pilot projekte kreirati interaktivne platforme za razmenu iskustava među savetodavcima, nagraditi inovativne predloge i rešenja i promovisati ih, omogućiti im upoznavanje sa primerima dobre prakse i sl.

¹⁴ „Sl. glasnik RS”, br. 19/2021

8. LITERATURA

Bogdanov, N., Babović, M. (2019). *Anketa o strukturi poljoprivrednih gazdinstava, 2018 – Radna snaga i rad na poljoprivrednim gazdinstvima stanje i trend*. Beograd: Republički zavod za statistiku (RZS), dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20196006.pdf>.

FAO. (2021). *Rodna ravnopravnost, poljoprivreda i ruralni razvoj*. Budimpešta:FAO, dostupno na: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/CB7068SR>.

MPŠV (2022). *Ipard III Programme for the Republic of Serbia for the period 2021 – 2027*, dostupno na: <http://www.minpolj.gov.rs/download/IPARD-III-Programme-for-the-Republic-of-Serbia-for-the-period-2021-2027-CLEAN-21-Jan-2022.pdf>.

Nacrt Nacionalnog programa ruralnog razvoja za period 2022-2024. godine, dostupno na: <http://www.minpolj.gov.rs/nacionalni-program-ruralnog-razvoja-za-period-2022-2024-godine-2/?script=lat>.

Pokrajinska skupštinska odluka o Programu podrške poljoprivrednim stručnim i savetodavnim službama u obavljanju savetodavnih i prognozno izveštajnih poslova u zaštiti bilja u AP Vojvodini za 2023. godinu, *Službeni list AP Vojvodine*, br. 54/22, dostupno na: <http://www.puma.vojvodina.gov.rs/sllist.php>.

Pravilnik o načinu obavljanja savetodavnih poslova u poljoprivredi, *Službeni glasnik RS*, br. 65/14, dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2014/65/6>.

Pravilnik o uslovima, načinu i postupku sprovođenja mere tehnička pomoć u okviru instrumenta za pretpristupnu pomoć ruralnom razvoju, *Službeni glasnik RS* br. 107/21, dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2021/107/5>.

Program podrške poljoprivrednim stručnim službama u sprovođenju i unapređenju savetodavnih i prognozno izveštajnih poslova u zaštiti bilja, *Službeni list AP Vojvodine*, br. 66/20, dostupno na: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2021_01/APV_066_2020_020.htm.

Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja za period 2014 – 2024. godine, *Službeni glasnik RS* br. 85/14, dostupno na: <http://www.minpolj.gov.rs/download/strategija-poljoprivrede-i-ruralnog-razvoja-republike-srbije-za-period-2014-2024-godine/>.

Uredba o utvrđivanju Srednjoročnog programa razvoja savetodavnih poslova u poljoprivredi za period od 2021. do 2025. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 19/21, dostupno na: <http://www.minpolj.gov.rs/download/uredba-o-utvrđivanju-srednjorocnog-programa-razvoja-savetodavnih-poslova-u-poljoprivredi-za-period-od-2021-do-2025-godine/>.

Uredba o utvrđivanju Godišnjeg programa razvoja savetodavnih poslova u poljoprivredi za 2023. godinu, *Službeni glasnik RS* br. 17/23, dostupno na: <http://www.minpolj.gov.rs/download/uredba->

[o-utvrđivanju-godisnjeg-programa-razvoja-savetodavnih-poslova-u-poljoprivredi-za-2023-godinu/?script=lat.](#)

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju, *Službeni glasnik RS* br. 08/23, 21/23, 42/23, 52/23, 55/23, dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2023/8/4/reg>.

Zakon o obavljanju savetodavnih i stručnih poslova u oblasti poljoprivrede, *Službeni glasnik RS*, br. 30/10, dostupno na: <http://www.minpolj.gov.rs/download/zakon-o-obavljanju-savetodavnih-i-strucnih-poslova-u-oblasti-poljoprivrede/?script=lat>.

Zakon o poljoprivrednim oglednim kontrolnim stanicama, *Glasnik Ministarstva poljoprivrede i voda* 1 (1) (1923), 78-84.